

MEVLÂNÂ CELALEDDİN-İ RUMÎ VE MEVLEVİLİK ÖZELİNDE
TASAVVUFTA ÇEVRE ANLAYIŞI

Environmental Approach in Sufism Special of Mevlana Celeleddin-i Rumi and Mevleviyeh

NURHAYAT ÖZDEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
Student of Master Degree, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social
Sciences, Department of Sufizm, Ankara, Türkiye

nozden@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6099-1158

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 27 Şubat 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 01 Haziran 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran 2022

Atıf | Cite as

Özden, Nurhayat. "Mevlânâ Celeleddin-i Rûmî ve Mevlevîlik Özelinde Tasavvufta Çevre Anlayışı". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* (Haziran 2022) 8/1: 17-32.

<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.02>

Özden, Nurhayat. "Environmental Approach in Sufism Special of Mevlana Celeleddin-i Rumi and Mevleviyeh". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* (June 2022) 8/1: 17-32.

<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.02>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUİSTEM'e devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUİSTEM by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Mevlânâ Celeleddin-i Rûmî ve Mevlevîlik Özelinde Tasavvufta Çevre Anlayışı

Öz

Çevre kelimesinin kullanım alanı çok geniş yer bulmaktadır. “Çevre, insanların içinde yaşadığı ve faaliyetlerini sürdürdüğü ortam veya bir organizmanın var olduğu ortam ya da koşullar” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde dünyanın en önemli sorunlarından birisi çevre konusu olarak değerlendirilmektedir. Artan nüfus yoğunluğuyla beraber gelen sanayileşme, şehirleşme gibi unsurlarla; modern çağ insanının önüne, çevre kirlenmesi, ciddi bir problem ve ilgilenilmesi ile birlikte çözüm yolları bekleyen bir konudur. Çünkü bu sorunun, insanın kendisinin yanı sıra gelecekteki nesilleri ciddi anlamda tehdit ettiğini söyleyebiliriz. Söz konusu sorunun bu sebepten dolayı toplumlarda büyük çoğunluğun çalışma alanına girmiş, beşeriyetin geleceğine yönelik çalışmalarda iddialı olan hemen her kesimin, kuruluşun ve düşüncenin konuya ilişkin bir tavır belirlemesini ve çözüm önerileri sunmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir denebilir. Çevremiz deyince, insanın hem kendisini etkilediği hem de kendisinden etkilenen canlı-cansız tüm varlıklar aklımıza gelir. Allah insanı eşrefi mahlukat olarak bir çevre içinde yaratmış ve yeryüzündeki tüm canlı ve cansız yaratılanları emrine vermiştir. İnsanların yaşamış olduğu doğal çevrede, yine yeryüzüne halife olarak gönderilmiş olan insanın eliyle tahrip edilerek kirlenmesi ve yaşamı tehdit eder hale getirilmesi, modern dünyanın büyük çıkmazlarından ve sorunlarından biri olarak görülmektedir. Akıl sahibi ve düşünen bir varlık olan insana bahşedilen yerkürenin doğal kaynaklarının kimyasal atıklara maruz kalması, denizlerinin ve körfezlerinin kirlenmesi, bitki örtüsünün tarif edilemez şekilde katledilmesi ve bunun gibi birçok tahribat, günümüzde sorumluluk bilincinde çevrelerin zihnini ve mesaisini meşgul eden ve yakın gelecekte çözülmesi beklenen en önemli sorunlar olarak görülmektedir. Bu sorunların çözüme kavuşmasında pek çok alternatif disiplinlerin verileri kullanılmalı, bunlardan biri de tasavvuftur. Tasavvuf ahlak ilmidir; nefsi terbiye ilmidir, Allah’ı dosdoğru bilip, O’na rızasına uygun, halis kulluk etme ve yaşam tarzıdır. Tasavvuf ruhi bir terbiye eğitimi olmakla, insanları her türlü istenmeyen kötü ahlak ve davranışlardan temizleyip, doğru, güzel ve iyiliklere, kavuşmalarını hedefler. İnsanı aslı ve fitrî özelliklerine tekrar döndüren kemâle ulaşma yolunda değiştiren tasavvufi eğitimin başta gelen en önemli özelliği, insan ve kâinata bütüncül olarak bakışıdır. Tasavvufta insanın ruhi yapısı genelde iki türlü ele alınmıştır: Hayvani ve sultani ruh, hayvani ruh; yemek, içmek, eğlenmek vb. bu dünyada hayatı sürdürme ile ilgili olup, sultani ruh ise iyilik, ibadet, tefekkür vb. ahiret hayatına yönelik hususlardır. İnsanların varoluştan bu yana dünyadaki aşırı istekleri ve arzuları gerçekleştirilmeye çalışması çevre dengesini bozmuş, diğer canlı ve cansız varlıklara yaşam şansı tanımaz hale getirmiştir. Maalesef yaşadığımız çevre sorunları, insanların yaşamının ve tabiatın anlamını yeniden sorgulamamıza ve anlamlandırmamıza sebep olmuştur. Çalışmamızda İslam irfan geleneğimizin insan-tabiat anlayışıyla; bazı ayetler, hadisler ile örneklendirilerek tasavvufta önemli düşünür Mevlânâ Celeleddin-i Rumi ve temel yapıtı Mesnevî ekseninde temellendirilecek ve çevre bilincinin nasıl sağlanacağına işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Çevre, Ekoloji, Mevlânâ, Mesnevî-i Ma’nevî.

Environmental Approach in Sufism Special of Mevlana Celeleddin-i Rumi and Mevleviyeh Abstract

The word environment has a wide range of uses. Environment is defined as the setting in which people live and carry out their activities, or the conditions in which an organism exists. Environmental issue is considered as one of the most important issues of today's world. There are certain aspects, such as increasing population density, accompanying urbanization, industrialization, that imposes environmental pollution on the people of the modern era as a serious problem that needs to be dealt with. For this reason, this topic has become the interest of many disciplines and has made it almost mandatory for almost every science field and organization which has a claim for the future of humanity to determine their attitude and offer a solution. When we talk about our environment, we think of all living and non-living beings that both affect and are affected by humans. Allah has created human beings as notorious creatures in an environment and has placed all living and non-living creatures on earth under his command. The destruction of the nature which is created by the humans who were sent to earth as a caliph, is seen as one of the great dilemmas of the modern world. The pollution of rivers with chemical waste, the pollution of the sea and its gulfs, the indescribable slaughter of vegetation and many similar destructions are among the most important problems that need to be resolved in the near future. Sufism is the knowledge of ethics and self-discipline. It is the science of knowing Allah directly and serving Him sincerely in accordance with His consent. Sufism aims to purify people from all kinds of bad morals and behaviors and to reach the good, the right and the beautiful. The most distinctive feature of mysticism, which transforms people on the path to perfection and returns them to their original and natural qualities, is its holistic view of man and the universe. In Sufism, the spiritual structure of man has been handled in two ways; the brutish and the sultanic spirit.

The brutish spirit is about maintaining life in this World by eating, drinking, having fun, etc. And the sultanic spirit is about goodness, worship, contemplation, etc. matters pertaining to the hereafter. The excessive desire of people who want to fulfil their passions and their dreams has caused the corruption of the balance of the nature. Therefore, environmental issues have led people to reconsider and make sense of the meaning of life and nature. In this article, we study the human-nature understanding of the Islamic wisdom tradition by exemplifying verses and hadiths. This article will be based on the thoughts of the important thinker Jalal Al-Din Rumi and Mevlevi, and it will point out how to provide environmental awareness.

Keywords: Sufism, Environment, Ecology, Mevlânâ, Masnavî

Giriş

Yeryüzünde canlılar hayatlarını devam ettirebilmek için temiz havaya, suya, gıdaya ihtiyaç duyarlar. Doğada çevre kirliliği ile birlikte denge bozulmaya başladığından bunun sonucunda tüm canlılar olumsuz etkilenerek bazı canlıların nesilleri tükenmekte ve gün geçtikçe de bu tehlike artmaktadır.

Doğal enerji kaynaklarının yetersizliğiyle, beraberinde sanayileşmeyi, teknolojik gelişmeleri, havayı kirleten ulaşım araçlarındaki artışlarla, çevre kirliliğini ve çevre sorunlarını da meydana getirmişlerdir. Çözümü bekleyen en büyük sorunlardan biriside, doğal kaynakların önu alınamaz bir şekilde kirlenmesiyle ve tahrip edilmesiyle ortaya çıkan küresel ısınma, temiz su kaynaklarının büyük ölçüde azalması, tabii ve yeşil alanların yok edilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınması ve iklim değışiklikleri oluşturmaktadır. Ekolojik dengeyi korumak için bilhassa yakın tarihte birçok seferberlik oluşturulmuş, dernekler ve vakıflar kurularak geniş çaplı çalışmalar olsa da çevreye karşı duyarlılık düşüncesi ve bu kurumların ve kuruluşların dayandıkları temeller insanlık tarihiyle yaşıttır.

Hz. Peygamber tarafından ilahi emir ve tavsiyelerin dikkatle uygulandığı ve kıyamete kadar kalıcı bir örnek olmak üzere insanlığa miras olarak bırakıldığı görülmektedir. Allah Resulünün yaşayan ve yürüyen Kur'an olarak tavır ve davranışlarına baktığımızda; onun söz ve davranışlarından, yaratıcının muradının, yarattığı varlık ve eşyanın yerinde kullanılması olduğu, "*canlı varlıklara gerektiği gibi davranılması ve onlara merhamet edilmesi, eşyanın yerinde ikamesi, tabii çevrenin tahrip edilmemesi aksine kıyamet kopacağı bilinse bile elinde fidanı olanın onu dikmesi gerektiği*" şeklindeki hassas tavsiyelerden anlaşılmaktadır.

Hayatın gelişmesinde etkili olan ve dış şartların bütünü olarak tarif edilen; tabii, içtimai ve kültürel olarak içinde yaşadığımız doğal çevreyi tanımaya ve anlamlandırmaya çalışmak insanlığın var oluşu ile başlamıştır. Allah'ın ilk insan olan Hz. Adem'e isimleri öğretmesi bir anlamda içinde yaşayacağı dünyayı insana tanıtmasıdır.

İnsandaki din-inanç unsurunun çevrenin korunmasında da bozulmasında da birinci derecede rolü olduğunun unutulmaması gerekir. Zira insanlar inançlarının emirleri ve öğütleri doğrultusunda hareket ettiklerinden, tabiat ve çevre hakkında dinin söyledikleri son derece önemlidir. Çünkü din insanın hayatını ve ahlakını yönlendirici bir unsurdur. Dinin insan hayatındaki rolü modernizmin etkisiyle birlikte ne yazık ki zayıflamıştır.

Allah insana akıl vermiş, diğer canlılar ise içgüdüsel olarak hayatlarını sürdürmektedir. İnsan akli sayesinde tüm canlı-cansız varlıkları kullanma gücüne sahiptir. Allah yeryüzünde olanların hepsini insan için yarattığını bildirmektedir¹. Kur'an-ı Kerim'de "*Yiyiniz, içiniz ancak israf etmeyiniz.*"² ayetiyle, insanlar uyarılmakta, verilen nimetlerin akıllıca kullanılması, çevreden; hava, su, toprak, orman, hayvan vb. ölçülü bir şekilde faydalanılması istenilmektedir.

İnsanın yaşadığı çevreye karşı bilinçli, duyarlı hareket etmesi, kendisinin bu dünyada yaradılış gayesinin ne olduğunu idrak etmesi gerekmektedir. Böylece yaradılış amacının bilinciyle hareket ederse doğal denge sağlanacaktır.

¹ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Hayrettin Karaman vd. (İstanbul: İleri Haber Ajansı Tan. İlt. Mat. Yay., 2017), el-Bakara 2/29.

² el-A'râf 7/31

Kur'an-ı Kerim'de yaratılış gayesi; "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır."³, "Cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler ve beni bilsinler diye yarattım."⁴ olarak buyrulmaktadır.

Dolayısıyla, insan bu dünyada bir sınavda olduğunu unutmamalı, Allah'a ibadetlerinde ve Allah'ı tanıyıp bilmek için aklını kullanmalıdır. Ayrıca, "hanginizin güzel amel yapacağı" boyutunda ahlak, merhamet, sevgi, saygı ve benzeri tüm olumlu vasıflar anlaşılmalıdır.

Günümüzde global bir sorun haline gelen çevre kirliliğinin, küresel ısınma vb. iklim sorunlarının nedeninin, insanların doğal kaynakları bilinçsizce aşırı kullanması ve aşırı müdahalelerin bir sonucu olduğu görülmektedir. Oysa İslam'a göre bu dünyada her canlı ve cansız yaratılışının bir sebebi ve yaşam hakkı bulunmaktadır. Bize göre bu doğal dengenin korunması ve bu bozulmanın durdurulabilmesi için aşırı tüketimden kaçınmak ve tüm canlı-cansız yaratılmışlara merhametli davranmak gerekmektedir.

Konuya giriş yaparken şüphesiz meselenin Kur'an ve hadislerde nasıl yer aldığına kısaca işaret edilecek, daha sonra sufi gelenek, akabinde Mevlânâ ve Mevlevilik örneğinde mesneviden hareketle genel bir değerlendirmeye gidilecektir.

Bu makalede tasavvuf temelinde evrensel örnek teşkil eden Mevlânâ Celaleddin-i Rumi (ö.672/1273) ve Mevleviliğin çevreye ve tüm yaratılışa bakışı ile çevresel kirlenmenin, bozulmanın önlenmesine katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

1. Çevre

Çevre terimleri sözlüğünde; çevre tanımı, bir organizmanın var olduğu ortam ya da koşullar olarak belirtilmiştir. Bu çevre doğal fiziksel öğeleri, ayrıca organizmanın etkileştiği insan ürünü koşulları da içermektedir⁵.

Genel olarak "Çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen yahut zaman içinde etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı" olarak tanımlanabilir. Görüldüğü üzere insanın diğer insanlarla ilişkileri, insanın kendi dışında kalan bütün canlı varlıklarla etkileşimi ve insanın canlılar dışında kalan ancak canlıların yaşamlarını sürdürdükleri ortamda bulunan cansızlarla ilişkileri, çevre kavramına girmektedir⁶.

Doğal ve yapay kaynakları oluşturan unsurlarla, bunların etkileşiminden meydana gelen olgu ve süreçlerin tümü insanın çevresini oluşturmakta ise de, çevreyi sadece fiziki ortamla sınırlamak eksik olur. Fiziksel çevrenin yanı sıra toplumsal çevre, maddi çevrenin yanı sıra manevi çevre, görünür çevrenin yanı sıra görünmez çevre, bugünkü çevrenin yanı sıra yarıncı çevre, insanı çepeçevre kuşatmaktadır. Toplumsal, ekonomik ve fiziki yapılanmalarıyla dış çevre kadar; iç çevre de insan üzerinde tesire sahiptir⁷.

Çevre deyince insanın doğumdan ölüme kadar sürekli etkileşimde bulunduğu ortam anlaşılmaktadır. Çevre kelimesinin kapsamına, aileden topluma, hava ve besinden, sosyal ve duygusal iklime ve kişinin iletişimde bulunduğu her şey girer. Kişi üzerinde böylece çevre etkileri kendisini doğumdan önce göstermeye başlar⁸.

İlk insanın yaratıldıktan sonra yerleştirildiği mekân olan Cennet veya Aden Bahçesi, Kur'an-ı Kerim'de anlatılırken, insana sunulan çeşit çeşit nimetlerden oluştuğundan, hep yeşilliklerden, akarsulardan bahsedilmiştir. Ve sadece sınav amacıyla, yasak olan bir ağaca yaklaşmaması emrolunmuş, onun dışındaki tüm yaratılanlardan istifade edebileceği konusunda serbest bırakılmıştır.

³ el-Mülk 67/2

⁴ ez-Zâriyât 51/56

⁵ Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Uluslar Arası Yerel Yönetimler Birliği, *Çevre Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kent Basımevi, 1995), 20.

⁶ Recep Aslan, "İman Yetmiş Kusur Şubedir. En Üst Şubesi 'La İlahe İllallah' Sözü, En Aşağısı da Yoldan Ezayı (Rahatsız Edici Şeyi) Kaldırılmaktır...", *Çevre ve Ahlak*, ed. İsmail Koyuncu vd. (Zeytinburnu / İstanbul: Çevre Vakfı, 2020), 64.

⁷ Huriye Martı, *Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 1.

⁸ Esma Sayın, "Tasavvufi Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci", *Turkish Studies International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/21 (2017), 467.

Konunun ayet ve hadislerden örneklerle nasıl bir tarzda ele alındığıyla konuya giriş yapılarak tasavvuf erbabının katkılarına temas edilecektir.

2. Kur'an ve Hadislerde Çevre

Evrenin işleyişinin kusursuz ve mükemmel bir şekilde yaratıldığı Kur'an'ı Kerimde bizlere haber verilir. Aynı zamanda mükemmel bir işleyiş ve eşsiz bir denge ve ahenk içerisinde yürümekte olduğuna da işaret edilir. Yeryüzü, her şeyi ile Allah'ın mülkünde ve hükmü altında olan, Allah'ın yaratıp insanlara bir nimet olarak sunduğu ve aynı zamanda sorumluluğuna verdiği emanetidir.

Tabiat ve çevre hakkında gelecek nesillere, insanlar iyi bir miras bırakmaktan bahsetmektedirler. Ancak yaratılış ve işleyişindeki kusursuzluk ile mükemmellikten ibret alınması gereken doğal çevre bir ilahi sanat eseri olarak algılanması gerekir. Zira yeryüzü ne insanların ve hayvanların ne de diğer varlıkların mülküdür. Tabiat ve içinde bulunan bütün varlıklar tamamen Allah'ındır. Ve tüm varlıkların faydalanabilecekleri ortak alanlardır.

Evrende var olan her şey Kur'an'ı Kerim'e göre Allah'ın bir ayeti olduğu için kutsal olma niteliğine sahiptir ve saygındır. Bu modern döneme kadar böyle kabul görmüştür. Yüce Yaraticının eşsiz bir eseri olan doğadan yararlanma ve onu kullanma hususunda Kur'an'ı Kerim'e inananlar ilahi sınırlara riayet etmeyi, inancının bir gereği olarak görmüşlerdir. Çünkü Kur'an'ı Kerim'e göre, inananlar için tabiat ile içindekiler ve bunların işleyişindeki kusursuzluk yüce yaratıcının kevnî ayetlerindedir. Öte yandan tüm evren ile içindekiler insanların istifadesine sunulmuş olup, koruyup yaşatması için sorumluluğuna tevdi edilmiştir. Yaraticının emrettiği ölçüler ile ilkeler çerçevesinde insana, ondan faydalanabileceği bildirilmiştir.

Yaratılmış olan her şeyin, Kur'an-ı Kerim'de Allah'a secde etmesinden ve bir şekilde O'nu tesbih etmesinden bahsedilmektedir. Allah'ı tesbih etmeyi, bazı tefsirciler "*O'nun büyüklüğünü, yüceliğini ifade etmek*" olarak, secde etmeyi de "*Yaratılışa, fitrata uygun hareket etmek, Allah'a itaat etmek, boyun eğmek*" şeklinde açıklamışlardır. "*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlayamazsınız. O, halimdir, başlıyıcıdır.*"⁹

"*Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılsa, artık onu değerli kılabacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.*"¹⁰

Allah'ın her şeyi denge ile bir düzen içerisinde yarattığı ve bu dengeyi insanların taşkınlık yapmadan bozmamaları gerektiği yine Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde vurgulanmaktadır.

"*Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın bu dengeyi bozmayın.*"¹¹

"*Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz; sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.*"¹²

Çevre sorunları ve karşılaşılan felaketlerle ilgili kaynağı gözler önüne seren bu ayeti kerime, haddi aşan ve Yüce Yaraticı'nın yaptığı uyarıları dinlemeyen, çevreye zarar verenler nedeniyle, yani insanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden doğada karşılaşılan problemlerin kendilerine zarar vermesine Allah'ın izin verdiğini belirtmesi, belki de bu konuda en önemli Kur'an ayetlerinden biridir.

"*İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat yayıldı, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de dönerler.*"¹³

Ayet-i kerimede, Allah'ın yeryüzünde kurmuş olduğu düzenin insan eliyle bozulduğuna işaret edilmektedir. Söz konusu ayette geçen "fesâd" kelimesi Türkçedeki "düzen" kelimesinin zıddı olması hasebiyle dünyada insan türünün çevreye müdahalesi sonucu ortaya çıkan zarar ve pek çok sorunun bu ayet kapsamında ele alınması mümkündür.

⁹ el-İsrâ 17/44, el-Hadîd 57/1, el-Cuma 62/1

¹⁰ el-Hac 22/18

¹¹ er-Rahmân 55/7,8

¹² Tâhâ 20/81

¹³ er-Rûm 30/41

Dolayısıyla, iklim değışiklikleri, genetiği ile oynanmış gıdaların verdiği zararlar, teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan meseleler, bazı hayvan ve bitki türlerinin yok olması, kimyasal ve nükleer atıkların çevre üzerindeki uzun süreli tahribatı gibi günümüzde yoğun şekilde tartışılan konular bu ayet bağlamında değerlendirilebilir. Ayette, müdahalesi ile yeryüzünün bu şekilde bozulmasına sebep olan insanın, bozulmanın acı sonuçlarının bir kısmını dünyada tadacağı ifade edildiğine göre, sebep oldukları olumsuz dönüşümlerin kendilerine de zarar vereceğine dikkat çekilmekte, zarara uğramamak, kötüyü tatmamak için inananların da bir anlamda çevreye karşı saygılı olmaları emredilmiş bulunmaktadır¹⁴.

Biz insanlara Kur'an'ı Kerim'de güzel, yaşanabilir çevre tasvirleri yapılarak da mesajlar verilmektedir. Bu güzel çevre anlatımlarıyla akarsular, ağaçlar, meyveler ve birçok hayvanlardan örnekler verilerek doğanın sanki olduğu gibi korunması gerektiğine dikkat çekilmek istenir.

*"Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah'a karşı gelmekten sakının."*¹⁵

Kur'an-ı Kerim'de çevrenin bir parçası olan hayvanlar hakkında da birçok ayetinde yer verildiğini, hatta birçok sure isimlerine de hayvan adlarının verilmiş olduğunu görürüz.

Örnek olarak bunlara karınca (naml), bal arısı (nahl), örümcek (ankebut), inek (bakara) ile fil (fil) isimlerini verebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, bazı hayvanlara ve çevremize bakarak, Allah'ın yüceliğini ve yaratma sanatını idrak etmemizi, bunlardan ibretler almamızı istemektedir.

*"(insanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?"*¹⁶

Kur'an-ı Kerim, insana verilen zaman, eşya, giyecek, yiyecek ve benzeri pek çok nimetlerin boş yere ve gereksiz tüketilmesi anlamına gelen israfı da kesinlikle men etmiştir. Çünkü nimetlerin bir bakıma kötüye ve aşırıya kullanılması ile suistimal edilmesini kapsayan israf kul hakkıdır. Zira hadis-i şeriflerde abdest alırken bile gerek duyulduğu kadar su kullanmak gerektiği bildirilmektedir. Dolayısıyla Yüce Allah'ın ve Peygamberin bu konuda emirlerini dinlemek de insanları ölçülü ve dengeli davranmaya, var olan imkanlar nispetince paylaşmaya itecektir.

*"Yiyin, için. Ancak israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."*¹⁷

Bu nedenle, çevrenin bir parçası olan insan; çevrenin mutlak hâkimi ve onu istediği gibi kullanan bir varlık olmadığının, aksine geçici bir süre ve emaneten kullanımına tahsis edilmiş olduğunun bilincinde olmalıdır. Bu bilinçle hareket etmeyi amaçlayan tasavvuf ilminde, tefekkür ile birlikte çevreye karşı sevgi, saygı ve merhamet anlayışının da yer aldığı görülür.

Hz. Peygamber'in konuyla ilgili olarak *"Bir nehrin kenarında abdest alıyor olsanız bile suyu iktisatlı kullanınız."*¹⁸ tavsiyesine uyulması ile, ayrıca; *"Rahmet ve merhamet yüz parçaya ayrıldı. Allah Teâlâ bunun doksan dokuz parçasını yanında, bir parçasını insan ve canlılara dağıttı. Eğer bir canlı acıdığı ve esirgediği için ayağını yavrusundan sakındırır ve üzerine basmazsa bunun sebebi rahmetten almış olduğu paydır."*¹⁹ buyurduğu sözlerinde yaratılmışlara insafılı ve merhametli yaklaşımın önemine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine tüm cihana rahmet elçisi olarak gönderilen Hz. Peygamber'in: *"Yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin."*²⁰ sözü çevreye karşı tüm kesimlerin ve herkesin daha dikkatli ve duyarlı olmasını çağrıştırmaktadır.

¹⁴ Hür Mahmut Yücer - Sinan Yılmaz, "Şeriat ve Tasavvuf Bağlamında Din-Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 4 (2012), 322.

¹⁵ eş-Suarâ 26/132-134

¹⁶ el-Gâşıye 88/17-20

¹⁷ el-A'râf 7/31

¹⁸ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, nşr. M. Mustafâ el-A'zamî (Riyad: yy., 1403/1983), "Taharet", 48.

¹⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-müfred*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beyrut: yy., 1404/1984), "Edeb", 19.

²⁰ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beyrut: yy., 1409/1988), "Edeb", 58.

“İman yetmiş kusur şubedir.” hadisindeki “İmanın en alt seviyesi, yoldan eziyet verici şeyleri kaldırmaktır.”²¹ kısmında her müminin çevreyi, yolları, umumi yerleri kirletmeyeceği dahası başkası kirletmiş ise onu temizlemenin bir erdem ve görev olduğu vurgulanmaktadır. Buna ses kirliliği de dahildir. Tasavvuf ehline göre çevrenin içine insanın iç alemi de girmektedir. Kalbi kirletmek, bozmak, incitmek, kırmak salih müminin ahlakı değildir. Temizlik imandandır. İslam temizlik üzerine kurulmuştur. Kalbi temiz, düzgün ve istikamet üzere olanın her şeyi temiz düzgün estetik olur. Bunun kazandırılmasında edeb okulu Tasavvufi eğitime büyük ihtiyaç vardır. Bu iş korkuyla değil sevgi ve güzel örneklerle çözülebilir.

3. Tasavvuf Kaynaklarında Çevre ve Ekoloji

İnsanları her türlü kötü ahlak ve davranışlardan arındıran, günele, iyi ve doğruya ulaştırmayı hedefleyen tasavvuf, bir ruhi terbiye ve maneviyat eğitimidir. İnsanları fitri ve asli vasıflarına tekrar döndüren ve kemal yolunda değiştiren tasavvufi eğitimin en belirgin özelliği kâinata ve insana bütüncül yaklaşımıdır. Bizim bu bütüncül yaklaşım dediğimiz, esasında inancımızın temel ögesi olan tevhid inancının hayata teşmil edilmesi ve yansıması halidir.

Mutasavvıflar insan hayatının bütün yönlerini içine alan tevhid anlayışını bir şuur ve hal terkibi olarak, kalp ile tasdik dil ile ikrarın ötesinde görmüşlerdir. Yaşanan ve zevken hissedilen tevhid, bir haldir. Sufiler ise tevhidi herkesin manevi olarak bulunduğu mertebeye göre anlayacağını belirtir. Özünde bir olsa da, avamın ve havasın tevhidi anlayışlarında derinlik ve şuur bakımından farklılıklar bulunur. Tevhidin nihai noktası ise, havasın tevhidi olan ve ruhi tecrübe ile gerçekleşendir. Sufilere göre yaratılışın gayesi olan hakiki tevhide ikiliğin ortadan kalkması ile ulaşılabilir.

Çevresiyle sürekli bir alış-veriş içerisinde bulunan insan, aynı zamanda ondan birer parça da barındırır. İnsan bünyesinde kainattaki bütün elementlerin de bulunduğu kabul edilir. Sufiler, kendi lisan-ı halleriyle canlı cansız herşeyin Allah'ı zikrettiğine inanırlar. Zira bir nevi ontolojik ibadet sayılabilen ayçiçeğinin günün her saatinde güneşe aşık dönüşü bu noktada örnek teşkil eder²².

Tasavvuf insanın, maddi ve manevi, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık olduğunu hep göz önünde tutmuştur. İnsan, topraktan yaratılması²³ sebebi ile süfli, kendisine belli bir aşamadan sonra ilâhi ruh üfürülmesi ile de ulvî ve ilahî özellikler taşımaktadır.

İnsan tasavvuf düşüncesinde âlemin ruhu, âlemde onun sureti şeklinde telakki edilmektedir. Mikro kozmos (âlem-i asgar) yani âlemin ruhu, sebebi ve illeti olarak görülen insan, aynı zamanda varlık âleminin tüm unsurlarına sahip olduğu için ‘alim-i suğra’ (küçük alem) diye de adlandırılmıştır. Tasavvuf ehlinden bazıları da âleme ‘insan-ı kubrâ’ adını vermiştir. Hz. Ali'nin “sanırsın ki sen küçük bir varlıksın, halbuki sende büyük bir âlem dürülmüştür.” sözünün buna işaret ettiğini söylemek mümkündür²⁴. Çevre bilincinin belirleyici unsurunun tevhid olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira hakiki olarak var olan tek birlik (tevhid) görünen çokluk arkasındadır.

Tevhid, Allah'ı bütün yaratılmışların tek hâkimi ve sahibi görmektir. Her şey O'nun kudret ve kuvvetinin izharı ve tecellisi olarak varlık bulmuştur. Cenab-ı Hakk'ı yegâne fail olarak gören kişi kendisinde bir varlık fehmetmez, benlik iddiasında bulunmaz, sahip olma bağlarını çözer. Zira o da evrende yaratılmış olan milyonlarca varlıktan sadece biridir²⁵.

Bozyiğit'e göre “İnsanın hayatı, ekolojik hayattan ayrı düşünülemez. Bir canlı olarak insanın hayatı, çevresini oluşturan bütün unsurlarla olan ilişkisinin düzeyi ölçüsünde anlam kazanmaktadır. İnsanın değeri de bütün yaşamı boyunca kendisine, ailesine ve çevresine karşı göstereceği erdemli davranışlarla belli olur.

²¹ Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: yy., 1374-75/1955-56), “Tevbe”, 17.

²² Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ, 2019), 154.

²³ es-Secde 32/7

²⁴ Ömer Yılmaz, “Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 197.

²⁵ Lamia Levent Abul, “Mevlevilerde Çevre Tasavvuru”, *Çevre ve Ahlak*, ed. İsmail Koyuncu vd. (Zeytinburnu / İstanbul: Çevre Vakfı, Metin Eskibağ, ts.), 108.

Bu nedenle hem Kur'an'da hem de sünnette insanın çevresi ile olan ilişkisi ve irtibatı, İslam'ın ibadet anlayışı çerçevesinde Tevhid inancının gereği olarak ve bütünsel bir tarzda ele alınmaktadır²⁶.”

Canlı-cansız ne varsa, bu tevhidi anlayışla kâinata bakan kimse, insan, hayvan, bitki, dağ, taş, hepsini kendisi gibi yaratılmış birer mahluk olarak kabul eder ve kadrince değer verir. Bu dünyaya gönderilmiş, kendisi dahil olmak üzere yaratılan her şeyin bir amacı ve görevi vardır. Diğer varlıklar da dahil olmak üzere, kendi bedeni dahi yaratılan birer emanet olarak kendisine verilmiştir.

Ancak günümüz insanı, varlık iddiasında kendini adeta kâinat üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olduğunu düşünmekte ve her şeyi kendi menfaati uğruna kullanmaktadır. Maalesef bu gurur ve kibri sonucu insanlar egemenliği altına aldığı her şeyi tahrip etmekte olup bu yaklaşımla dünyayı yaşanır bir yer olmaktan çıkartmaktadırlar.

Çevreyi ilahi bir emanet olarak görenler tasavvufi, irfan geleneğine mensup olan insanlardır. Bu insanlar tutumluluk esasına dayanarak yaşamlarını gayet sade ve gösterişsiz olarak sürdürürler. İmtiyaz, şan ve şöhrat peşinde çabalamazlar. İhlasla hareket etmeyi benimseyen bu kimseler kıt-kanaat geçinmeyi arzu eder, kısmetine düşene razı olur ve Allah'a şükretmeyi önemserler.

Dünyaya karşı isteksiz, mala mülke karşı soğuk bir tutum sergilerler. Amaçları zühdvari bir hayatın gereğine göre yaşamaktır. Zira, kul hakkı ile ölmenin affedilmez bir günah olduğuna, gelecek kuşakların da bu dünyadan en az kendileri nispetinde faydalanma hakkının bulunduğu, inanırlar²⁷.

İrfânî gelenekte esas olan, tüm mevcudata ve mahlûkâta merhamet ve şefkatle yaklaşılmasıdır. Nitekim, tasavvuf kaynaklarında yer alan ve yaklaşık bin kadar tarifi bulunan tasavvufun tek cümlede özeti “Allah'ın emirlerine riayet, yaratıklarına şefkat ve insaniyet” şeklinde yapılmıştır²⁸. Ayrıca İbnü'l-Arabî, ekberî geleneğin kurucusu olarak, evrensel şefkatin tanımını yaparken, “Allah'ın kullarına şefkat esasını gözetmek Allah için gayretten önde gelir.”²⁹ ifadesine yer vermiştir.

Dikkat çekici olan diğer bir görüş sahibi, yakın dönem örnek tasavvuf ehlinde İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö.1194/1780) bu hususla ilgili şöyle demektedir: “Pes bir kimse yiyecekten her neyi helâl-i hâzır balsa onun bir nev'inden yarısı kadarıyla; giyecekten her neyi helâl-i hâzır balsa sıcağı ve soğuğu def edecek kadarı ile yetinse; .....mesken olarak ırz ve malını koruyacak kadar bir alçak menzilde sâkin olsa; iş güç tutmakta geçimliliğini sağlayıp hilesiz sanat ya insaf ile ticaret ve ekip biçmek üzere kifâyet miktarı rızık ile kanaat kılsa... İşte o kimse dünya lezzetini Allah rızasını aynı zamanda elde etmiş olur.”³⁰

Bu nedenle insanlığın, kainatın ve yeryüzünün selameti, insanın öncelikle varlık iddiasından, hırslarını ve arzularını dizginlemesinden, enaniyet ve kibrinden vazgeçmesi ile yaratılanlara aynı nazarla bakması ve sevgi ile yaklaşmasıyla mümkün olacaktır. Tasavvufun, bu noktada ortaya koyduğu manevi eğitim modeli ile dünyanın karşı karşıya kaldığı pek çok soruna çözümler sağlamak mümkün olacaktır. Bu bağlamda, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'de pek çok örnekler bulunmaktadır.

4. Mevlânâ ve Mevlevilikte Çevre Anlayışı

4.1. Hayatı

“Mevlânâ, 1207 yılında Afganistan'ın Belh şehrinde doğdu. Müslüman dünyası onu Efendimiz-Pirimiz anlamına gelen Mevlânâ adı ile onurlandırdı. O'nun eşsizliği aşk prensibine dayanan antropozmik dünya görüşünde yatmaktadır. Bu, O'nun çevrecileri cezbeden derin kâinat ve insanlık vizyonudur.”³¹

“Celaleddin 12 yaşındayken ailesi Moğol istilasından ve yıkımından kaçarak Belh'ten ayrıldı. Aile Müslüman topraklarda dolaşmış Hac vazifesini yerine getirmek için Mekte'ye gitmiş ve sonunda daha sonraları Selçuk İmparatorluğu'nun bir parçası olan Anadolu'da Konya şehrine yerleşmiştir. Dört yıl süren bu

²⁶ Ahmet Bozyiğit, “İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2016), 15.

²⁷ Ömer Yılmaz, “İrfan Geleneğinin Günümüz Çevre Sorunlarının Çözümüne Merhametçe Yaklaşımı”, *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya Sempozyumu* (Konya, 2018), 1/446.

²⁸ Feridüddin Attar, *Tezkiratü'l-Evliya*, Tahran 1346, 165.

²⁹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, İskendiriyye 1946, 165.

³⁰ İbrahim Hakkı Erzurûmî, *Marifetnâme*, el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul 1294, 262.

³¹ İbrahim Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlâna ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, *Uluslararası Said Nursi ve Mevlâna Sempozyumu* (Konya, 2013), 2.

*yolculuk boyunca Celaleddin sadece büyük şehirlerde, heybetli ve azametli dağlarda, engin ve bereketli ovalarda ve sonsuzluğu hatırlatan çöllerde dolaşmamış aynı zamanda zamanın iyi tanınan Sofileri ve alimleri ile de tanışmıştır.*³²

“Büyük bir alim olan babasından ilk eğitimini almış olmasına rağmen Celaleddin, manevi hocası olan Şems-i Tebrizi ile tanışmıştır. O'nun için Şems “gözün ışığı, aklın berraklığı, ruhun parlaklığı ve kalbin aydınlığı”dır. Mevlânâ, Şems ile tanıştıktan sonra adeta yeniden doğmuştur. Ve aşkı evrenin canlı gücü olarak keşfetmiştir. Mevlânâ 17 Aralık 1273 yılında öldüğünde Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar cenaze törenine katılmıştır.³³

“Hayatının büyük kısmını bereketli Anadolu toprakları üzerinde geçiren ve çok dinli ve çok kültürlü bir ortamda yaşayan Mevlânâ maddi ve manevi fenomenlerin manasına nüfuz ederek ve realitenin önündeki perdeyi kaldırıp gerçeği gün ışığına çıkararak ün yapmış ve bundaki başarısıyla da tüm dünyada saygı duyulan bir düşünür olmuştur.”³⁴ Modern dünya görüşünün, adeta gözümüze taktığı gözlüğü çıkartmamızı sağlayan Mevlana, yepyeni bir gözlük takmaktadır. Etrafımıza yeniden baktığımızda, bu gözlükle her şey anlamlı, her şey canlı, birbirleriyle uyumlu ve kardeş görünmektedir.

4.2. Mevlânâ'nın Mesnevisinde Çevre Anlayışı

Mevlânâ, fiziki alemin yoktan, Allah tarafından var edildiğini ve Yüce Yaratıcının yeni şeyler yaratmaya devam ettiğini kabul eder. Allah'ın her daim alemde yarattığı şeylerden Mevlânâ'ya göre “akıllar bile hayret içinde”³⁵ kalmaktadır. Dağları gümüş ve altın madeni, taşları da lâl ve yakut yapıyor. Yeryüzünü Adn cenneti haline getirmek için bitkileri harekete geçirip diriltiyor. Arz, daha anlatılamayacak kadar çok, ürünler veriyor, taneleri kabul ediyor, ayıpları örtüyor, tuhaf şeyleri kabul ediyor ve meydana getiriyor. Yeryüzü gibi dağlar da türlü türlü madenler ortaya çıkarıyor.

Yaratılan bu alemdeki her şey; Mevlânâ'ya göre, Allah tarafından belirlenen özel bir düzen, vazife ve gaye içerisinde. Her şeyin bu alemde canlı olduğunu da sık sık vurgular. “Bu sistem içerisinde hiçbir şey ruhsuz değildir; varlığın en alt derecesinde olmasına rağmen madde de canlıdır. Mevlânâ “yeryüzü ve suyun, ateş ve havanın bize cansız gibi görünmelerine rağmen Allah'ın nezdinde canlı olduğunu”, asla “yeryüzünü boş ya da ölü” olarak düşünmememizi; yeryüzünün sürekli uyanık olduğunu ve yaratıcısını tanıdığını ısrarla ifade etmektedir.”³⁶

Bütüncülük kavramı Mevlânâ'nın düşünce sistemindeki çevre, doğa algısını açıklayan en önemli kavramlardan birisidir. Bütünlük kavramı göz önüne alındığında, Mevlânâ'ya göre vurgulanması gereken temel hususlardan birisi, kâinatta var olan her bir zerrenin bütünlükle birlikte değer kazanmasıdır. Nitekim, Mevlânâ, parçanın tek başına bir anlam ifadesi olmadığını, başka bir ifade ile değersiz gibi görülenin, bütün içerisinde yerini aldığı anda önemli işlevler kazandığını ortaya koymaya çalışmıştır³⁷.

“...Küll'ün çeşit çeşit cüz'leri vardır.

Bu küll'ün cüz'ü, cüz'ülerin küll'e nispeti gibi değildir; gülün cüz'ü

Olan gül kokusu gibi de değildir.

Yeşilliğin letafeti güldeki letafetin cüz'ü olduğu gibi, kumrunun sesi

de bülbül nağmesinin bir cüz'üdür”³⁸.

Böylelikle Mevlânâ, parçaların dahil oldukları bütünlük içerisinde daha önce görülmeyen yeni bir özellik gösterdiklerini açıklamaktadır.

³² Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, 2.

³³ Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, 3.

³⁴ Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, 3.

³⁵ Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, 4.

³⁶ Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları”, 5.

³⁷ Fatma Karakaş, *Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Doğa Bilinci* (Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

³⁸ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, çev. Veled Çelebi İzbudake (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 1/2904-2906.

Doğada parça halindeki bir şey Mevlânâ'ya göre, sadece varlıktan değil, aynı zamanda anlamdan da yoksundur. Dolayısıyla varlığa anlam kazandırmanın bütünlüğü teşkil etmesiyle oluştuğunu belirtirken varlıkların, bütünlükle olması gerektiğini vurgular.

*“Cüz, küll'den ayrıldı mı bir işe yaramaz. Tenden bir uzuv kesildi mi o
Uzuv, murdar olur.
Tekrar aslına ulaşmazsa ölür kalır, candan haberi bile olmaz.
Oynasa, hareket etse bile bu, onun diriliğine delil olamaz. Senin
Kesilen uzvun da bir müddet oynar, hareket eder.
Cüz, küll'den ayrılırsa bir tarafa gider, kaybolur, küll de noksan kalır.
Fakat bu bahsettiğimiz küll o noksan kalan küll değildir.”³⁹*

Burada bahsettiğimiz Mevlânâ'nın bütüncül bakışı ekolojinin benimsediği temel prensipler arasında yer almaktadır. Sözelimi “doğadaki her şey bir başka şeyle bağlantılı ya da birbirleriyle karmaşık haldedir. Bizler bu karmaşıklığın içindeyiz.” ifadesi, ekolojinin bütün türlerin birbirine bağımlı bir şekilde var olabildiği, özelliğinin temel bir prensibini yansıtmaktadır⁴⁰.

Bu anlayışla bakıldığında çevremizdeki alemde her şey ilahi kudret ve hikmete uygun bir şekilde oluşmakta ve bizi şefkatli bir anne gibi kucaklamakta; dahası kâinatta büyük bir plan işlemekte ve her şey bu plana göre meydana gelmektedir. Arılar Allah'tan gelen ilahi kudret ve ilhamla kendi evlerini yapmaktadırlar. Böylece O'nun şiirselliğinde renkli ve canlı bir dünyanın varlığının kendini açığa vurmasıyla müşahede edilmektedir. Her şey hem birbirleriyle hem de diğer bütün varlıklarla irtibatlı ve bağlantılı olup, özel bir konum, anlam, vazife ve ehemmiyet içinde bulunmaktadır. Dahası zerreden, gezegenlere, güneş sistemine; karıncadan, arıdan balığa kadar tüm varlıklar hayret edici ve hayranlık uyandırıcı şaheser bir uyum içerisinde hareket etmekte ve bizleri kucaklamaktadır.

Görüldüğü üzere, Mevlânâ çevremizdeki aleme araçsal ve sadece ondan faydalanma nazarıyla bakan modern zihin dünyamızı tamamen değiştirerek, her şeye yeni bir bakış açısı sunmuş, derin ve bütüncül bir gözle bakmayı sağlamıştır. Mevlânâ'yı bu yönüyle de derin çevreci düşünürlerin ilklerinden saymak yerinde olacaktır.

Mevlânâ'nın düşünce sisteminde doğa, ekolojik bilinç göz önüne alındığında, ortaya çıkan diğer bir husus da evrenin canlı oluşudur. Kendi düşünce sisteminde Mevlânâ, varlıkların canlı oluşunu ve kâinatın canlılığını açıklarken, pek çok kıssalardan örneklerle;

*“Rüzgâr, Süleyman'ı yüklenir, taşır; deniz Musa ile konuşur.
Ay, Ahmet'in işaretini emrini anlar, fermanına uyar, ateş, İbrahim'e
Ağustos gülü olur...
Toprak, Karun'u yılan gibi sömürür, yutar; Hannâne direği akla, fikre
sahip olur...
Taş, Ahmet'e selâm verir; Dağ Yahya'ya haber yollar...
Hepsi de bunlara 'Biz size karşı duyar, görürüz... sizinle hoşuz,
Neşeliyiz. Fakat namahremlere karşı susup durmaktayız' derler.”⁴¹*
diyerek ortaya koymakta ve açıklamaktadır.

Mevlânâ kâinatın canlı oluşunun yanında “Rüzgâr, toprak, su, ateş; kölelerdir. Benimle, sizinle öldürler; Hakk ile diridirler; ancak onun emrini tutarlar.”⁴² diyerek, her birinin ayrı ayrı yaratılmış birer kul olduğu örneğini vermektedir.

³⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, çev. Veled Çelebi İzbudak (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), III/1906-1939.

⁴⁰ Karakaş, *Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Doğa*, 14.

⁴¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, III/1015-1019.

⁴² Mevlânâ, *Mesnevi*, I/838.

Ortaya koyduğu her şeyin canlı olduğu düşüncesiyle beraber, Mevlânâ insanların evrendeki her bir parçaya karşı sorumluluk bilincinde olması gerektiğini ve saygıyla muamele etmeleri gereğini de vurgulamıştır.

Evren, Mevlânâ'nın düşünce sisteminde, hem diri, canlı olmakla birlikte aynı zamanda hem de konuşan bir varlık özellikleri taşır. Bu konuşmaları Mevlânâ muhteşem eseri mesnevisinde “*uğultu*” olarak tanımlamaktadır. Sözelimi doğa sürekli olarak Mevlânâ'ya göre şunu dile getirmektedir: “*Biz derler, duyar işitiriz, bakar görürüz, hoşuz.*”⁴³

Mevlânâ'ya göre tabiatın konuşmasında iki taraf mevcuttur. Bunlardan birincisinde tabiatın kendi içerisinde konuşması vardır:

*“Hamel burcundaki güneş, otlara ve henüz olmamış hurmalara ne
Yapar? Bilirsin ya.*

*Arı duru su, çiçeklerle fidanlara neler söyler? Onu da bilirsin.”*⁴⁴

İkincisinde ise tabiatın yüce yaratıcısı olan Allah ile telaffuzu vardır:

*“Allah’ın sanatı, cihanın bütün cüz’lerini karşı âdeta afsuncuların
Ağzından çıkan soluğun, harfin tesirini yapar.*

Allah çekişi, tesir ve sebeplerle olur. Harfsiz, dudaksız yüzlerce söz söyler.

*Allah’ın tesir edişi de kaderden değil midir? Fakat tesiri, akılla anlaşılmaz.”*⁴⁵

Fakat Mevlânâ'ya göre sözkonusu gerçekleşen bu durumu sadece sufiler müşahede edebilmektedirler:

“Gönül ehlinin duyguları; suyun, toprağın, çamurun sözünü duyar durur.

Filozof, Hannâne direğinin inlemesini inkâr eder. Çünkü

Velilerin duygularından haberi yok, onlara yabancı.

Der ki: ‘Halkta sevdanın aksi birçok hayal yaratır, onlara

Gösterir.’

Hâlbuki bu fikir, onun fesat ve küfrünün aksidir. Bu inkâr

*hayali ona fikrinden, inanışındaki bozukluktan gelmiştir”*⁴⁶.

Mevlânâ'nın düşünce sisteminde, sadece gözün görme organı olmadığı, çünkü işlevini yapabilmesi ve gözün görebilmesi için Allah'ın ona ihsanda bulunması gerektiği belirtilmektedir⁴⁷.

Zira Mevlânâ'ya göre, doğanın anlamını sadece tasavvufi vukufa sahip olan mutasavvıflar müşahede edebilir. Çünkü onlar evreni Kur'an'ı Kerim'e, yani kutsal bir kitaba, benzetirler. Muasavvıflar'a göre sırların anlaşılması için kozmik bir “*ayna*” misali yaratılmış olan kainat, yine “*kozmetik*” bir kitap gibi oluşturulmuştur. Dolayısıyla nasıl ki Kur'an'ı Kerim'i anlayarak Allah'a yönelebiliyorsak, evreni anladığımızda da Allah'a yönelme yolunu bulmuş oluruz.

Mutasavvıflara göre kainattaki varlıklar yalnızca şuurlu bir şekilde gerçek manada Allah'ı zikretmekle kalmazlar, aynı zamanda Allah'ın varlığına da işaret ederler. Bu denli kutsal addettikleri doğaya karşı mutasavvıflar, onunla ünsiyet etmişler ve saygı gösterip aynı zamanda iletişim kurmuşlardır. Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde işaret ettiği iletişim de işte gerçek anlamda bu tür bir iletişimdir.

Mevlânâ insan dışında evrende yer alan her canlının yaratılış amacına uygun olarak yaşadığını belirtmektedir. Aslında bu durum Allah'ın yarattığı her varlığın, fitrat üzerine yaşaması, yani her varlığın Allah'a ibadet ederek, yaratılış amacına hizmet etmesi anlamına gelmektedir. Sözelimi bir yandan ateş yakıcılığı, öte yandan su söndürücülüğü ile evrene katkıda bulunur. Kanaatimizce bu durum, yani varlıkların fitratları üzerine yaşamaları, beraberinde hayatın devamını sağlayan akışı meydana getirmektedir.

⁴³ Mevlânâ, *Mesnevi*, III/1019.

⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, VI/1068.

⁴⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, VI/1070-1072.

⁴⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, I/3279-3282.

⁴⁷ Mevlânâ, *Mesnevi*, VI/2404.

Mevlânâ evrende en üstün varlık olarak insanı görmekle birlikte insanı evrenin efendisi değil, sadece bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu konuda açıkça şöyle der: “*Sen, bir alemin cüz’üsün*”⁴⁸. Mevlânâ, evrendeki hiçbir varlığın Allah’tan bağımsız düşünülemediği, aksi halde varlıkların bir gerçeklik kazanamayacağı kanaatindedir.

Dolayısıyla evren metafizik boyutu ile birlikte düşünülmesi gereken bir varlık alanıdır. Buna göre, Mevlânâ düşüncesinin, insan-merkezli veya doğa-merkezli bir yaklaşım değil, aksine Allah merkezli bütünü öngören bir yaklaşımı savunduğu açıkça ifade edilebilir. Aslında doğanın Allah merkezli düşünülmesi, insanın ona karşı yaklaşımında dengesiz ve sorumsuz olmamasını gerektirir.

Mevlânâ, insanoğlunun dünyaya hâkim olma isteğine karşı şöyle demiştir:

*“Ey hayırsız evlât! Nihayet sen Âdemoğlusun, ne vakte dek alçaklığı
Şeref sayarsın.*

*Niceye dek ‘ben âlemi zapt edeyim, bu cihanı kendi varlığımla doldurayım’ dersin?”*⁴⁹

Görüldüğü gibi Mevlânâ, bu beyitlerde insanın evrene hâkim olma isteğini bir tür alçalmışlık olarak değerlendirir. İnsanlara, doğa ile olan ilişkilerinde bu ilişkinin sonuçlarını hatırlatarak doğayı korumalarını hedefleyen pek çok mesajlar vermekte olduğunu görmekteyiz.

Mevlânâ doğaya karşı tutumumuzu belirlemede kilit taşı görevi oynayacak ve insanlara ekolojik bilinç kazandıracak bir noktadan bahseder: Her varlık bütünü oluşturan bir parçadır ve onda var olan güç sayesinde evrendeki oluşumu dengeleyen, tamamlayan unsurlardır. Bundan dolayı evrendeki her varlığa gereken değerin verilmesi ve her birine saygı duyulması gerekmektedir:

*“Mülkün sahibi Allah’tır. Topluluğu o verir, bu yüreği o ihsan ederde aslan, yaban sığırı sürüsüne atılır.”*⁵⁰

*“Allah, her cinsi eş yarattı, sonuçlar topluluktan meydana geldi”*⁵¹.

Bu noktada özellikle insanın konumu dikkate değer görünmektedir. Mevlânâ “*Surette sen küçük bir âlemsin, ama hakikatte en büyük âlem sensin.*”⁵² diyerek alem-insan arasında sıkı bir benzerlik kurmaktadır. Bu ilişkiyi çevre bağlamında değerlendirdiğimizde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; alemde meydana gelecek en ufak değişim, insanda da değişimi beraberinde getirecektir.

Mevlânâ düşünce sistemi, yaşanabilir koşulları sağlamak ve anlamlı bir hayat oluşturmak adına, insanlara rehberlik yapacak bir nitelik taşımaktadır. Çevre ile ilişki içerisine girmeyi, çevreyi tanımayı ve ona saygı duymayı öngörmektedir. Çünkü Mevlânâ’ya göre her varlığa Allah tarafından can verilmiştir ve her varlık insana emanettir.

Mevlânâ, fiziki âlemin Allah (c.c) tarafından yoktan var edildiğini ve her an yeni şeyler yaratmaya devam ettiğini kabul eder. Mevlânâ’ya göre Allah’ın âlemde her an yarattığı mahlukâtlardan akıllar bile hayretler içinde kalmaktadır. Nihayet çevreye şöyle bir bakıldığında taşları, lâl ve yakut, dağları ise altın ve gümüş madeni olmuş halde buluyoruz. Yeryüzündeki bitkilerin harekete geçip dirildiğini ve Adn cenneti haline geldiğini görebiliyoruz. Yer, taneleri kabul ediyor, ürün veriyor ve daha anlatılamayacak kadar çok, yüz binlerce yaratmayı kabul ediyor ve meydana getiriyor. Bunun gibi dağlarda da türlü türlü madenlerin oluştuğunu müşahade edebiliyoruz.

Ona göre, Allah bu âlemdeki her şeyi kendine has bir düzen içerisinde, görev ve amaç uğruna yaratmıştır. Âlemdeki her nesnenin canlı olduğunun da sık sık üzerinde durur. Bu sistem içerisinde hiçbir nesne ruhsuz değildir; varlığın en alt seviyesinde olmasına rağmen madde de canlıdır. Mevlânâ, “*yeryüzü ve suyun, ateş ve havanın bize cansız gibi görünmelerine rağmen Allah’ın nezdinde canlı olduğunu*”, kesinlikle “*yeryüzünü boş ya da ölü*” olarak nitelendirmememizi; aksine yeryüzünün sürekli diri ve uyanık olduğunu ve yaratıcısını tanıdığını özellikle ifade etmektedir.⁵³

⁴⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, IV/2368.

⁴⁹ Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, I/541.

⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, VI/3053.

⁵¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, VI/523.

⁵² Mevlânâ, *Mesnevi*, 2018, IV/521.

⁵³ Özdemir, “Bahşedilmiş Emanet: Mevlana Ve Said Nursi’nin Çevre Anlayışları”, 3.

Bu anlayışla çevremize baktığımızda etrafımızdaki âlemde her şeyin bizi şefkatli bir anne kucağı gibi kucakladığını, ilahi irade ve hikmete uygun olarak geliştiğini; dahası alemde büyük bir planın işlemekte olduğunu ve her şeyin bu plana göre meydana geldiğini müşahede ederiz.

Görüldüğü gibi Mevlânâ'da insan hiçbir zaman yalnız değildir. Soluduğu hava, içtiği su, gördüğü ağaçlar vb. her biri tıpkı insan gibi canlıdır, dolayısıyla çevredeki her varlık insana bir yol arkadaşıdır. Bu canlı yapısı ile doğa, keşfedilmeyi bekleyen potansiyellerle doludur. Ancak insanoğlunun bencilliği ve sorumsuzluğu nedeniyle bu zenginlik her geçen gün zayıflamaktadır. Oysa insanoğlu, doğaya verilen zararın, aslında kendine hatta gelecek kuşaklara verdiği zarar olduğunu bilmelidir.

Mevlânâ doğada insanoğlunun evrenin kalanını paylaştığı görünmez bir enerjiye sahip bir güç olduğunu keşfetmiş ve bu gizli görünmez gücün bütün oluşumların sebebi olduğunu görmüştür. Daha sonra cismani ve ruhani olarak dünyanın zemininde ne yattığını anlamaya çalışmış ve bunun aşk olduğunu bulmuştur. Ona göre evrende saklı bulunan, var olan aşktır. Böylece Mevlânâ aşkın Allah'tan geldiğini ve Allah'a doğru hareket ettiğini düşünmektedir.

Aşk da, yaratılışın yukarı doğru hareketinde olduğu gibi her adımda bir evreden başka bir evreye geçişinde varlığın yeni biçimlerine dönüşmektedir. Mevlânâ'ya göre bu pozitif enerji, evrendeki her varlığı birbiriyle birleştiren zerrecikler arasındaki etkileşimden sorumlu olandır. Böylece hiçbir varlık bu sistemden ayrı, bağımsız değildir. Çevrebilimin tanımıyla, evrendeki tüm varlıklar birbirlerine bağımlı ve bağılırlar.

Dahası, aşk insanların sezgi ve his gücünü artırır, yüceltir. Bundan dolayı da Mevlânâ insanlarda aşkın, zekadan daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, günlük ve sosyal yaşantımızda, aşk daha önemli ve uygulanabilir bir iştir. Bu demektir ki aşk bütün anlaşmazlıkları çözebildiği gibi, bencilliği ve akla gelebilecek birçok bahaneyi de ortadan kaldırır. Bu sebeple, aşk evrensel düzen içerisinde, sadece dini ve ahlaki boyutta yaşam için basit ve gereksiz değil aynı zamanda sürdürülebilirdir.

5. Mevlevilikte Çevre Anlayışı

Mevlevilikte, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin bu temel prensipleri ekseninde çevre bilincinde en güzel örnekleri sergilemiştir.

Toplumu yakından etkileyen tarikatlardan birisi olan, Mevlevilik; XIII. Asırda Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin ortaya koyduğu tasavvufî düşünce ve öğretileri ile oluşmuş ve varlık göstermeye başlamıştır. Adap ve usuller, Mevlânâ'nın manevi terbiye ve usulleri ile yoğrulmuş Mevlevilikte adap, erkan ve usuller insan hayatının her anını kapsayacak şekilde ve incelikte oluşturulmuştur.

“Adap, edeb kelimesinin çoğuludur. Terbiye anlamına gelen edeb, söz ve davranışlarda insanlara iyi muamelede bulunmak, hayâlı olmak demektir. Mevlevilik edeb temeli üzerine bina edilmiştir. Mevlânâ ‘Ayet ayet Kur’ân’ın bütün manası edebden ibarettir’ sözüyle Mevlevî adap ve erkânının kaynağını Kur’ân’a dayandırmıştır”⁵⁴.

Edeb ve adap, Mevlevilikte sadece insanlar arasındaki münasebetlerde riayet edilecek kurallardan ibaret değildir. Adap insanla münasebeti olan her şeye, her varlığa karşı uygulanan kurallar manzumesidir. Varlık alemini Allah yaratmıştır. Var edenin var olan her şeyde tecellileri vardır. Zira, Yüce Yaraticının isteği ve buyruğu dolayısıyla varlık sahasına çıkmaları hasıl olmuştur. Dolayısıyla her şey Cenab-ı Hakk'ın eseridir, O'nun eserine hürmet, kendisine hürmettir. Bu esas Mevlevilik adabının temel anlayışını oluşturur.

Matbah denilen mutfak, Mevlevilikte manevi eğitimin görüldüğü yerdir. Bunun anlamı uygun terbiye ve pişirilme yöntemleriyle, ham ve çiğ olarak mutfığa gelen malzemenin enfes bir yemeğe dönüşmesi gibi, salikin de hizmet yoluyla, mutfığa girip pişmesi ve kıvamını bularak olgunluk ve kemale ermesi demektir.

“1001 gün süren ve ‘çile çıkarmak’ olarak adlandırılan ve bu manevi eğitim boyunca salik (Yolcu manasına gelen salik, manevi yolculuğa giren kimse için kullanılan umumi bir terimdir. Mevlevîliğe yeni giren, yeni sema çıkaran yani sema etmeye başlayan kimseye nevnîyaz denir. Mevlevîler birbirlerine can, ihvan diye hitap ederler.) matbah-ı şerîfin dedelerinin terbiyesi altında manevi eğitimine başlar. Mevlevî dervişinin çilesi

⁵⁴ Abul, “Çevre ve Ahlak”, 109.

müddetince dergâhta pazarcılıktan çamaşırcılığa, bulaşıkçılıktan temizliğe kadar on sekiz hizmeti yerine getirmekle vazifelendirilir.”⁵⁵

Manevi ve ruhi tekâmül için çalışan çilekeş canlar, bunun yanı sıra maddi ve dünyevi meşguliyetlerin remzi olan matbah hizmetlerini de yürütürler. Bu amaçla doğu ve batı dilleri öğretilip çeşitli ilim dallarında yetiştirilir, kabiliyetleri oranında sema meşki ve sanat faaliyetlerine yönlendirilirler; musiki, saatçilik, aşçılık, mobilyacılık vb. sanat dallarında meslek edinmeleri de sağlanır. Muhip ve çilekeş canlar çivili tahta üzerinde sema öğrenmek ve meşk veya sema çıkarmak için, sema dedesinin nezareti altında eğitim alırlar. Mukabeleye katılmaya bu şekilde hazır hale gelirler.

Her hâlükârda sorumluluklarının farkında olmayı, kötülük varsa bunu öncelikle kendinden bilmeyi, kendisinden önce başkasına hizmet etmeyi öğrenmek amacıyla salık bu yola girer. Bin bir gün süren seyr-ü sülûkun neticesinde derviş, bilhassa matbahda, canlara hizmetle manen pişip olgunlaşarak, benlik duygusundan sıyrılır, nefisini saflaştırır, sabır, metanet ve rıza sahibi biri haline gelir.

Manevi eğitimini tamamlayan Mevlevi dervişinin tüm davranışları zarafet, nezaket ve nezahet içerisinde tezahür ederken aynı ruh inceliği sözlerine de akseder. Bu kimseler, olumsuzluk ifade eden sözleri kullanmaktan imtina eder ve sözü güzel söylerler. Mevleviler olumsuzluk ifade eden yakmak, söndürmek, kapatmak, gömmek gibi kelimeleri dillerinde kullanmazlar. Onlar, kullanımı daha zarif olan, ışığı yakmak yerine ışığı uyandırmak, ateşi söndürmek yerine ateşi dinlendirmek, gömmek yerine sırlamak, kapatmak yerine sır etmek kelimelerini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tüm bu incelikli yaklaşımlar, Hz. Peygamberin; “*Ya hayır söyle, ya sus*” hadisinin hayata geçirilmesinin göstergesidir. Mevlevi inceliğini ve zarafetini yansıtan, bu sebeple de Mevlevilerin dilinde; “*düşeceksin, hasta olacaksın, kaybedeceksin, pişman olacaksın*” gibi olumsuz ifadelerinin yerini “*düşmeyesin, hasta olmayasın, kaybetmeyesin, pişman olmayasın*” gibi olumlu ifadeler, kullanılan kelimelerden bazılarıdır.

Model insanlar yetiştirmek amacıyla, Mevlevi dergâhlarında, her yönüyle huzurlu, kendi iç dünyasında barışı ve sükûneti temin etmek ve bunu tüm yaratılmışlara ve topluma yansıtabilecek kabiliyeti kazandırmak eğitim yönteminin temel hedefi olmuştur. Bu da ancak sağlam bir beden ve ruh dünyası ile mümkün olabilmektedir. Mevleviler bunu amel-ilim bütünlüğü ile sağlamışlardır.

Çilenin çekileceği yer olarak, Mevlevilikte matbahın tercih edilmesi, dünyevi meşguliyetlerin bir sembolü ve esasında dünya hayatımızın da bir çileden ibaret olduğu düşünüldüğünde en münasip olduğu söylenebilir.

Yaratılmışların tümünü içine alan ve kâinatı kuşatan, içine alan bir anlayış çevresinde şekillenmiş olmasının yanı sıra Mevlevi tarikatında manevi eğitim bir gönül-kalp eğitimidir. Mevlânâ’ya göre kâinatta cansız hiçbir şey yoktur. Allah insanı, bir avuç toprak iken nasıl insan yaptı ise toprak gibi cansız olduğunu sandığımız her şeyi canlı bilmek tanımak gerekir diyerek sözlerine şöyle devam eder: “*Gördüğünüz cansızların hepsi de bu dünyada, bu aleme göre cansızdır, ölüdür veya bize cansız ölü gibi görünür. Öteki tarafta hakikat âleminde canlıdırlar. Burada susup duruyorlar, orada konuşmaktadırlar*”⁵⁶.

Mevlevilere göre her şeyin bir canı ve kendine has nitelikleri mevcuttur. Tüm varlıklarda Yüce Yaraticının ilahi kudretinin izleri vardır. Bütün varlıklar, varlık alemine gönderilirken yaratılış amacına göre bir vazife ile sorumlu tutulmuşlardır. İlahi tecelliden her varlık payına düşeni almıştır. Bir avuç topraktaki renkleri, lezzetleri, hayatiyeti ve yaratıcılığı hakkıyla belirleyip analiz etmek mümkün değildir. Fezanın derinliklerindeki gizli esrarı ve ilahi tecellileri toprakta ve topraktan doğan hava, su, çiçekler, böcekler, ağaçlar, yapraklar ve meyveler de müşahede etmek mümkündür. Hiçbir şey tesadüfi değil, ilahi takdir ile var olmuş ve bir şuur taşımaktadırlar.⁵⁷

Mevleviliğin adap ve erkanına da yansımış olan Mevlânâ’nın eşyaya ve varlıklara bu şekilde yaklaşımı olmuştur. Mevleviliğin temel ilkesi ve genel kuralını eşyaya ve yaratılmışlara saygı ve sevgi oluşturmuştur. Her şeyde Allah Teala’nın tecellisini gören Mevleviler, sevecen ve hürmetkar kimselerdir. Onlar yaratandan

⁵⁵ Abul, “Çevre ve Ahlak”, 110.

⁵⁶ Abul, “Çevre ve Ahlak”, 112.

⁵⁷ Abul, “Çevre ve Ahlak”, 116.

ötürü yaratılmışları sever, her şeye ve herkese karşı hürmet ve saygı gösterirler. Bu nedenle Mevleviler eşyayı da bir şahsiyet gibi değerlendirmişlerdir. İnsana hizmeti olan her şeye, insan da teşekkür etmeli ve saygılı olmalıdır.

Tüm varlıklara saygı ve hürmeti vazife telakki eden Mevleviler, canlı ve cansız ayırımı yapmadan bütün kâinatı sevgi nazarı ile görmüşlerdir. Dünya üzerinde kâinata gösterdikleri onların bu nazik anlayışı sonucunda her bir varlık, bulunduğu yerde yaşamını devam ettirme hakkına da sahiptir.

İnsanın saygınlığını koruduğu gibi çevrenin de kurtuluş ve korunmasını bu anlayış ve yaklaşım mümkün kılacaktır. İnsan her varlığa sevgi ile yaklaşır, saygı göstermeyi öğrendiğinde, kendini evrenin sahibi görmek yerine onun bir ferdi ve parçası olduğunu, onu tahrip etmek yerine koruması gerektiğini öğrenecektir.

Sonuç

İlahi bir emanet olarak tabii çevre, yeryüzündeki Allah'ın halifesi olan insanların emrine verilmiştir. Söz konusu emanet bilincinin sahihi olmak, doğayı Allah'ın tecelli makamı olduğundan dönüştürme ve değiştirme hakkının bulunmadığını bilmek demektir. Halifelik insanın doğaya ve hayvanlara egemenlik sağlamasını değil, bilakis insanın halifeliliği onlarla uyum içerisinde yaşamasını gerekli kılmaktadır.

Dinimiz insanın en güzel şekilde yaratıldığını ve yeryüzündeki tüm yaratılanların insanın emrine amade kılındığını ve ona emanet edildiğini kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de bildirmektedir. Allah, insanoğlunun bu verilen nimetleri kullanırken dengeli olması gerektiğini, israftan, yani aşırı ve gereksiz kullanımdan kaçınması sayesinde de güzel, düzenli ve huzurlu bir yaşamın mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de kâinatta yaratılıştan kaynaklanan bir problemin olmadığı, bilakis görülen bütün sorunların insanların kendi elleriyle oluşturdukları ifade edilmektedir.

Zaman içerisinde kendi aslını, nereden gelip nereye gittiğini ve ne amaçla yaratıldığını unutan insanoğlu, faydalanmasına sunulan doğal çevreyi, tabii kaynakları ihtiyaçtan fazla tüketim yoluna giderek, doğada mevcut olan ekolojik dengenin bozulmasına beraberinde çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İnsanların üzerlerine düşen, çevresini ıslah ve imar etmek, kozmik ahengi koruyup gözetmek, ekolojik dengeyi sağlamak gibi, bir dizi hukuki ve dini sorumlulukları vardır. Ancak bu sorumlulukların yerine getirilmesi, insanın emanet bilinciyle hareket etmesiyle, doğayı koruma ve kollaması sevgi, saygı, şefkat, merhamet, niyet, zihniyet ile mümkündür.

Çevremizde bize cansız gibi görünse dahi cansız tek bir varlık bulunmamaktadır. Nitekim, evrene tevhide bir anlayışla bakan Mevlevilere göre her şey canlıdır. Dünyaya ilahi emirle gelen bütün varlıklar da Yüce Yaratıcının tecellilerini müşahade etmek mümkündür.

Esasında her bir varlık bilinçli, canlı ve şuurlu olarak yaratıcının kendisine emrettiği görevini yerine getirmektedir. Bir avuç toprakta hayatıyeti ve yaratıcılığı, renkleri ve lezzetleri, hakkıyla analiz edip belirlemek mümkün değildir.

Kâinat, derinliklerindeki sınırlar ile topraktan doğan çiçekler, böcekler, hava, su, ağaçlar, meyveler ve yapraklar da fezanın şu hakikatlerini göz önüne sermektedirler. Her şey tesadüfle değil, ilahi emir ile var olmuşlardır ve ilahî bir şuur mevcuttur.

Tabiatın korunması ve tahribinin önüne geçebilmek için Mevlevilerin yaratılanlara gösterdikleri sevgi ve hürmet günümüz insanına, çok önemli bir anlayış örneği sunmaktadır. Çevreye hâkim olma düşüncesi ile insanın kendisini merkeze alması bugünkü çevre sorunlarının temelinde yatan ana sebep olarak görülmektedir. Tabiatın tahrip edilmesine ortam hazırlayan, insanların bu tahakkümcü ve hoyratça yaklaşımı nedeniyle olmuştur. Halbuki Mevleviler ilişkide oldukları her şeye değer verir ve saygı gösterirler.

Başka varlıklara zarar vermemeyi, küçük büyük demeden yalnızca kendi türünden olanlara değil bütün canlılara karşı sevgi ve merhamet ile yakınlaşmaları nedeniyle tevazu sahibi olarak, büyüklenmemek, kendini diğer yaratılmışlardan biri olarak görmek suretiyle, kendileri zarar görseler bile, incitmeyi esas alırlar. Bu anlayış içerisinde, Mevleviler ziyadesiyle tüm varlıklara ve hayatlarının tümüne teşmil ettikleri,

çevrenin tahribatını önlemede ve korumada dünyanın ihtiyaç duyduğu sevgi ve merhamete dayanan farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar.

Tabiat âleminin sadece birer üyesi olmakla birlikte biz insanlar kâinatın tepesinde yer almaktayız. Bu nedenle, insanlar kendi ailelerine karşı nasıl sorumlulukları bulunuyorsa, bütün doğal çevreye ve içerisindekilere karşı da sorumlulukları vardır. Allah'ın yaratıcı gücü ve iradesi sonucu oluşan ekosistem zenginliği ve biyolojik çeşitlilik mevcuttur, dolayısıyla bu ilahi düzen, ekosistem saygıyla korunup gözetilmelidir.

Belirli bir düzene sahip, olağanüstü estetik bir güzelliği bulunan tabiat; muhteşem aksamadan işleyen bir denge içerisinde yaratılmıştır. Tabiatın bu genel işleyen düzen ve dengesini bozmadan, insanın tüm üretim ve tüketim kaidelerini, ona göre planlaması gerekmektedir. Kâinatta insanlar olarak haklarımızın mutlak ve sınırsız olduğunu söyleyemeyiz. Kısacası, günümüz modern dünyanın en ciddi, geleceğimizi tehdit eden en sorunlarından biri olan çevre meselelerini anlama, önleme ve aşmada İslam tasavvuf geleneği bizlere benzersiz bir bakış, derinlik ve bilinç kazandırdığı aşikardır.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Abul, Lamia Levent. "Mevlevilerde Çevre Tasavvuru". Çevre ve Ahlak. ed. İsmail Koyuncu vd. 1-346. Zeytinburnu/İstanbul: Çevre Vakfı, Metin Eskibağ, 1. Baskı., ts.
- Aslan, Recep. "İman Yetmiş Kusur Şubedir. En Üst Şubesi 'La İlahe İllallah' Sözü, En Aşağısı da Yoldan Ezayı (Rahatsız Edici Şeyi) Kaldırmaktır". *Çevre ve Ahlak*. ed. İsmail Koyuncu vd. 63-76. Zeytinburnu/İstanbul: Çevre Vakfı, Metin Eskibağ, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-müfred*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: yy., 1404/1984.
- Bozyiğit, Ahmet. "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2016), 9-23.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: yy., 1409/1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. M. Mustafâ el-A'zamî. Riyad: yy., 1403/1983.
- Karakaş, Fatma. "Mevlana'nın Mesnevi'sinde Doğa Bilinci". Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: İleri Haber Ajansı Tan. İlt. Mat. Yay. Tkn. Hiz. A.Ş., 3. Baskı., 2017.
- Martı, Huriye. *Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevi*. çev. Veled Çelebi İzbudak. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'uş-şâhîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: yy., 1374-75/1955-56.
- Özdemir, İbrahim. "Bahşedilmiş Emanet: Mevlânâ ve Said Nursi'nin Çevre Anlayışları". *Uluslararası Said Nursi ve Mevlâna Sempozyumu*, Konya, 2013.
- Sayın, Esmâ. "Tasavvufî Kavramlar Açısından Tasavvuf Kültüründe Çevre Bilinci". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/21 (2017), 461-478. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12353>
- Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı. *Çevre Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kent Basımevi, 2. Basım, 1995.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Yılmaz, Ömer. "İrfan Geleneğinin Günümüz Çevre Sorunlarının Çözümüne Merhametçe Yaklaşımı". *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya Sempozyumu*, 1/440-465. Konya, 2018.
- Yılmaz, Ömer. "Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 191-203.
- Yücer, Hür Mahmut - Yılmaz, Sinan. "Şeriat ve Tasavvuf Bağlamında Din-Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 4 (2012), 319-333.